

Література

1. Закон України «Про страхування».
2. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України. Теорія, методологія, практика: Монографія. — К.: КНЕУ, 2009.
3. Нечипорук Л.В. Страховий ринок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації: Монографія. — Х.: Право, 2010.
4. Insurance Top. № 1(37) 2012.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2012 р.

УДК-336.774.3

Н. Л. Островська, аспірант кафедри банківської справи ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима гетьмана», начальник Управління кредитування Публічного акціонерного товариства комерційний банк «Глобус», м. Київ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МОНІТОРИНГУ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ ПРИ ІНВЕСТИЦІЙНОМУ КРЕДИТУВАННІ

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены принципы расчета кредитных рисков, организацию кредитного мониторинга в банках и пути снижения кредитных рисков. Представлены различные методики оценки кредитного риска, используемые в мировой банковской практике. Предложен механизм улучшения существующей системы мониторинга кредитных рисков при инвестиционном кредитовании.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инвестиционное кредитование, банковские риски, кредитный риск, кредитный мониторинг.

ABSTRACT. The principles of calculating credit risk, credit monitoring organization in banks and ways to reduce credit risks. Presented by various methods for evaluating the credit risk used in the global banking practice. The mechanism of improving the existing system of monitoring credit risk in investment lending.

KEY WORDS: investment lending, bank risk, credit risk, credit monitoring.

АНОТАЦІЯ. Розглянуто принципи розрахунку кредитних ризиків, організацію кредитного моніторингу у банках та шляхи зниження кредитних ризиків. Представлено різні методики оцінки кредитного ризику, що використовуються у світовій банківській практиці. Запропоновано меха-

нізм покращення існуючої системи моніторингу кредитних ризиків при інвестиційному кредитуванні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інвестиційне кредитування, банківські ризики, кредитний ризик, кредитний моніторинг.

Аналіз діяльності системи комерційних банків показує, що стрімке погіршення фінансового стану багатьох банків за останні роки було спричинено збитками у кредитній діяльності. Ці збитки зумовлюються невчасною сплатою відсотків за надані кредити, неповерненням самих боргів, а часто й залученням занадто дорогих кредитних ресурсів і їх нерентабельним розміщенням. Існує досить велика кількість прострочених кредитів, практика багаторазової пролонгації, затримка повернення позик клієнтами банку.

У зв'язку з цим виникають передумови для заснування й налагодження роботи кредитних підрозділів, діяльність яких регламентується відповідними законодавчими актами.

Це все актуалізує необхідність теоретичного та практичного дослідження проблем кредитної діяльності комерційних банків та особливостей структурних відносин із позичальниками, а також необхідність вдосконалення процесу кредитного моніторингу як складової частини та невід'ємного етапу кредитування.

Методологічною основою дослідження проблеми управління банківськими ризиками в цілому та кредитним зокрема є наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: І. В. Волошин, І. М. Парасій-Вергуненко, Л. О. Примостка, В. Т. Севрук, О. П. Ковальов та ін. Проте, незважаючи на глибину наукових досліджень у цій сфері, наявні розробки і рекомендації не дають, на нашу думку, цілісного уявлення про природу кредитного ризику, його види, можливості адаптації до умов України вироблених світовою практикою моделей аналізу, оцінки та прогнозування кредитного ризику. Відповідно, це обумовлює актуальність удосконалення методів оцінки кредитного ризику та побудови механізму моніторингу цього ризику.

Серед безлічі визначень ризиків найбільш повно і змістовно розкрита їх сутність Л. Г. Батраковою: «Ризик — це вартісне вираження ймовірності події, що веде до втрат або недоотримання доходів у порівнянні з планом, прогнозом, проектом, програмою. У банківській практиці ризик означає небезпеку (можливість) втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи понесення додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій» [1]. Ризик може бути оцінений кількісно за використанням економічної ка-

тегорії збитків і втрат. Так, Дж. Ф. Сінкі зазначає, що ризик є результатом невизначеності майбутнього. Але, на його думку, оскільки рішення розумних менеджерів враховують передбачувані зміни, то джерелом ризику опиняються тільки непередбачені ситуації [2]. У зв'язку з цим виділяються дві групи збитків, які супроводжують ризиковані операції, — очікувані й неочікувані (випадкові).

Як вважає Л.М. Булгакова, до теперішнього часу в літературі з інвестиційного проектування і банківського кредитування неясним залишається питання про внутрішні ризики для інвесторів, пов'язаних безпосередньо з роботою підприємства. Так, навіть в офіційних джерелах все зведено до одного виду ризику — виробничо-технологічного (аварії, відмови обладнання тощо). Разом з тим, фахівцям кредитних і деяких інших підрозділів комерційних банків необхідно мати достовірне уявлення про ті джерела реальної небезпеки, які реально існують.

Насправді, система ризиків, пов'язаних з діяльністю підприємства-позичальника, дуже складна і будь-який з її елементів може стати причиною неповернення інвестиційного кредиту. Крім того, дуже можлива ймовірність поєднання впливу кількох елементів (або факторів ризику) одночасно. За визначенням Л.Т. Гіляровської та с.М. Паневіної, кредитний ризик — це можливість фінансових втрат банку внаслідок невиконання зобов'язань контрагентами, в першу чергу позичальниками, і виникає як за балансовими, так і позабалансовими зобов'язаннями контрагентів [3]. У зв'язку з цим, можна зробити висновок про пряму залежність між рівнем ризику на підприємстві і кредитним ризиком банку.

Моніторинг кредитного ризику — це трудомісткий процес, що вимагає значних фінансових витрат. Інтенсивність кредитного моніторингу повинна бути пропорційна прогнозованому ризику, проте слабкість контролю може привести банк до набагато більших фінансових втрат. Система кредитного моніторингу повинна бути організована в банку таким чином, щоб контролювати ризик з найменшими витратами.

Як вважає Едгар М. Морсман-молодший, моніторинг — витратний фактор, який необхідно враховувати при встановленні ціни кредиту. Це в цілому фіксовані, умовно-постійні витрати. Його питома вартість обернено пропорційна розміру позики [4]. Очевидно, що надлишковий контроль за невеликим позиками при будь-якій відсотковій ставці нерентабельний.

На наш погляд, необхідно встановлення критичних точок доцільності посиленого контролю висококваліфікованими кредитними працівниками та передача невеликих кредитів менш досвідченим співробітникам.

У світовій банківській практиці використовується багато різних методів оцінки кредитного ризику: підхід, заснований на рейтинговій оцінці, — скоринг, математичні методи, засновані на виваженій оцінці ймовірності змін рейтингу позичальника, і методи, запропоновані Базельським комітетом з банківського нагляду.

В основі математичних методів лежить підхід Credit Value atRisk (VaR) [5]. На даній технології базуються такі підходи, що ґрунтуються на аналізі портфеля боргових зобов'язань позичальників:

- кредитні метрики / CreditVar;
- методика KMV;
- підхід Credit Suisse Financial Products (CSFP) з використанням CreditRisk +.

Кредитні метрики / CreditVar — методика, запропонована JP Morgan, заснована на ймовірності переходу позичальника з однієї категорії кредитоспроможності в іншу, включаючи вірогідність дефолту. Для аналізу використовуються дані рейтингових агентств про поточний стан рейтингу позичальника разом з оцінкою ймовірності переходу його з однієї рейтингової категорії в іншу. На основі цих даних будується матриця переходів, яка є ключовим компонентом моделі. На заключному етапі вся отримана інформація може надаватися у вигляді розподілу змін вартості портфеля.

Методика KMV, заснована на структурному підході, була ініційована KMV і використовує моделі вартості активів Мертона. У цій моделі дефолт розглядається як внутрішній процес, пов'язаний зі структурою капіталу підприємства. Дефолт відбувається тоді, коли вартість активів фірми падає до певного критичного рівня. На відміну від попередньої моделі, яка покладається на середньостатистичні показники дефолтів і зміни кредитних рейтингів, ця модель враховує специфіку кожної компанії, структуру її капіталу, розподіл доходів від капіталу і ймовірність дефолту. На підставі моделі Мертона наймовірність дефолту визначається функцією структури капіталу фірми, а також змінами доходів і поточної вартості активів.

Підхід Credit Suisse Financial Products (CSFP) з використанням CreditRisk + фокусується тільки на ймовірності дефолту. У моде-

лі передбачається, що для позики ймовірність дефолту протягом всього аналізованого періоду залишається незмінною. Для великого числа позичальників ймовірність дефолту кожного з них мала, і кількість дефолтів за даний період не залежить від їх кількості в будь-якому іншому періоді.

Використання зазначених методик у чистому вигляді в Україні, на нашу думку, поки що складно через відсутність надійних рейтингових агентств і недостатнього розвитку ринку цінних паперів, а також біржових похідних, таких як опціони, ф'ючерсні та форвардні контракти, варранти і т.д.

Корисним є досвід Базельського комітету з банківського нагляду, яким запропоновано три основні підходи до оцінки кредитних ризиків, рекомендованих до застосування в комерційних банках:

- стандартизований підхід (Standardised Approach);
- основний підхід IRB (Foudation IRB (Internal ratings-based Approach));
- розвинений підхід IRB (Advanced IRB Approach) [6].

Стандартизований підхід передбачає, що банки повинні розподіляти кредитні заявки на контрольні категорії, виходячи з характеристик кредитів. Кожній категорії присвоюється фіксована ризикова вага. Ризикові ваги для корпоративних, внутрішньобанківських та індивідуальних заявок розподіляються на основі зовнішніх оцінок кредитів.

Істотна відмінність підходу IRB від стандартизованого — використання внутрішніх оцінок основних факторів ризику в якості бази для розрахунку достатності капіталу. З огляду на те, що підхід заснований на внутрішньобанківському аналізі, необхідна можливість встановлення більш чутливих до ризику критеріїв достатності капіталу. Однак підхід IRB не дозволяє банкам самостійно визначати всі елементи для калькулювання цих критеріїв. Таким чином, розрахунки ризикових ваг і, відповідно, відсотків проводяться виходячи з кількісних показників, підготовлених банком.

Методика визначення зважених ризикових оцінок використовує чотири основні показники:

- ймовірність дефолту (PD);
- рівень втрат (LGD), що вимірює частку від суми, яка підлягає кредитному ризику, що може бути втрачена в разі дефолту;
- сума позичкових втрат (EAD), що відображає суму позики, яка може бути втрачена в разі дефолту;

- термін (M), що лишається до погашення позики.

Основний і розвинений IRB-підходи відрізняються, в першу чергу, входними даними, підготовленими самими банками на основі власних оцінок, або специфічними контролюючими органами. З огляду на те, що ці методи засновані на статистиці дефолтів, а також використовують досить складну математичну базу, їх застосування, на нашу думку, в Україні на даний момент малоімовірно в силу значного збільшення витрат банків на оцінку ризиків.

Також у зарубіжній практиці широко використовуються скорингові моделі. В умовах скорингові системи можуть застосовуватися у зв'язку з великою кількістю накопиченої інформації про кредитування юридичних осіб. Скоринг використовує дані, отримані як від самого клієнта шляхом анкетування, так і інформацію про нього з кредитного бюро, а потім за допомогою математичної моделі визначає критерії відбору позичальників і категорії ризику для кожного з них.

Математичні моделі, з їх можливістю враховувати значну кількість чинників і змінних, поєднувати і варіювати різні аспекти якості позичальника, дозволять всебічно вивчити багатогранну проблему супроводу кредитного договору з моменту його укладання до повного виконання позичальником своїх зобов'язань.

Таким чином, адаптоване використання зарубіжних методів оцінки кредитних ризиків у процесі моніторингу якості позичальників може стати одним з фактором, що надають позитивний вплив на стійкість комерційних банків і поліпшення якості їхнього кредитного портфеля.

Не всі з перерахованих вище методик можуть використовуватися вітчизняними банками безпосередньо, і при їх використанні необхідно введення ряду припущень, які адаптують їх до аналізу кредитного ризику українських підприємств. Складність мате-матичного моделювання пов'язана з тим, що в якості вихідних даних використовується кредитний рейтинг клієнта, а в нас поки не існує достатньої бази для повного аналізу. Перевагою таких методик, на наш погляд, є отримання результату у вигляді функції розподілу ймовірності відхилення стану позичальника від початкових параметрів, на основі якого можна зробити висновок про ступінь ризикованості для банку.

У ході кредитного моніторингу необхідно приділяти особливу увагу питанню запасу міцності кредитованого проекту. Цей запас

визначається коефіцієнтом покриття заборгованості (*debtcoverage-ratio* — DCR), який розраховується як відношення суми очікуваних чистих надходжень від проекту до планованих виплат по кредитній заборгованості. Цей показник не повинен бути менше одиниці. У світовій практиці банківського кредитування проектів у 80-і роки ХХ сторіччя нижня межа була прийнята на рівні 2:1 (200 %). Сьогодні гостра конкуренція на світовому ринку інвестиційного кредитування і проектного фінансування привела до зниження цього коефіцієнта до 1,3:1 (130 %). У кожному конкретному випадку цей коефіцієнт може відрізнятись від середнього.

При негативних тенденціях у зміні фінансового стану позичальника і зниження запасу міцності інвестиційного проекту доцільно, на наш погляд, застосування схеми, що отримала в зарубіжній банківській практиці назву схеми «компенсаційного балансу» (*compensating balancesscheme*). Суть схеми полягає в перекладі частини або всіх розрахунків у комерційний банк, що кредитує. Таким чином, банк-кредитор отримує можливість контролювати всі грошові потоки позичальника. При цьому укладається двосторонній договір між банком і клієнтом, згідно з яким при невиконанні позичальником своїх зобов'язань (прострочення платежів) банк має право списати суму заборгованості з поточного рахунку позичальника (в односторонньому порядку). Крім того, поряд з використанням схеми компенсаційного балансу, доцільно застосування методу «присвяченого відсотка» (*dedicatedpercentage* — DP). Так, при виявленні в процесі кредитного моніторингу факторів, що збільшують кредитний ризик, банк може наполягти, щоб на погашення заборгованості прямував фіксований («присвячений») відсоток потоку готівки (наприклад, 70 %). У кредитні угоди можна внести доповнення, якщо ці умови не були зафіксовані в первинному варіанті, про встановлення залежності величини DP від значення DCR. У разі падіння нижче заданого рівня може передбачатися підвищення DP аж до 100 %.

При проведенні моніторингу забезпечення зобов'язань за кредитним договором і з'ясування питання достатності забезпечення, нестабільності ринкових цін на прийняте в якості забезпечення за кредитом майно, для мінімізації кредитного ризику, прийнятно, на наш погляд, оформлення застави під виробничі вкладення. Дана форма застави є специфічним різновидом кредитування. Суть її полягає в тому, що в міру освоєння інвестицій договір застави переоформлюється, причому предмет застави збільшується за рахунок уже освоєних капітальних вкладень.

Перевагами такого підходу, на нашу думку, є:

- постійна підтримка прийняттого співвідношення для банку між ліквідаційною вартістю предмета застави і величиною виданого кредиту;

- банк у будь-який момент при невиконанні позичальником своїх зобов'язань може реалізувати свої права заставодержателя і накладати стягнення на предмет застави.

Особливим способом зниження ризиків інвестиційного кредиту в українських умовах може стати участь в управлінні проектом. У деяких випадках відмінності між участю в управлінні і контролем за реалізацією бувають досить розмитими. Наприклад, коли банк у кредитній угоді обумовлює за собою право заміни учасників реалізації інвестиційного проекту (зокрема, підрядників). Безумовно, дане право можна кваліфікувати як право на втручання в управління інвестиційним проектом за певних обставин.

Основними функціями кредитного моніторингу при інвестиційному кредитуванні та проектному фінансуванні є:

- систематичне і планомірне спостереження за всіма процесами реалізації інвестиційного проекту;

- виявлення відхилень від планових і нормативних показників;

- прогнозування наслідків виникаючих відхилень;

- обґрунтування необхідності прийняття коригувальних заходів.

Відхилення фіксуються на основі порівняння фактичних показників з плановими, які містяться в бюджеті проекту, календарних графіках — планах робіт і заходів, розрахунках потреб у трудових і матеріальних витратах (план інвестицій, виробничий план) і т.д. Нормативні ж показники поділяються на фінансові, екологічні, будівельні, санітарні, соціально-трудова та інші, що містяться в законах і підзаконних актах, виражаються у вигляді стандартів, норм, правил і т.д.

У вітчизняній практиці, коли існують високі ризики контрагентів, прийнято мати не тільки разові контрактні, але й неявні довгострокові угоди, які є додатковим фактором, що мотивує позичальника до виконання своїх зобов'язань. Те ж саме відноситься і до інших учасників проекту — постачальників, замовників, гарантів.

Участь банку в корпоративному управлінні здійснюється за допомогою придбання пакета акцій компанії або входження до складу засновників.

Цей відносно новий спосіб, на нашу думку, має ряд позитивних моментів. Перш за все, кредитний відділ банку, вводячи ін-

сайдера до керівного складу компанії, отримує незаперечну інформаційну перевагу. Жодне значне управлінське рішення не буде прийнято без відома кредитора. Інсайдер виконує функцію постійного моніторингу, причому не ззовні, а зсередини компанії, що дозволяє виявити досить багато непрямих факторів, які дозволяють реалістичніше оцінити хід виконання проекту. Крім цього, управлінський контроль дозволяє відстежувати фінансові потоки компанії, що різко знижує можливість нецільового використання коштів.

У випадку, коли з ряду об'єктивних причин придбання пакета акцій компанії або входження до складу засновників для банку представляється неможливим, на наш погляд, доцільно прийняття в якості додаткового забезпечення контрольного пакета акцій у заставу, з переводом акцій з рахунку реєстроутримувача на рахунок у банку. Подібний захід дозволяє контролювати зміни у складі акціонерів позичальника і отримати контроль над підприємством-позичальником у незалежності від фінансового стану акціонерів.

Моніторинг кредитного ризику — це трудомісткий процес, що вимагає значних фінансових витрат, а отже банк прямо зацікавлений в організації системи моніторингу таким чином, щоб процес контролю ризиків відбувся з найменшими витратами. Таким чином, створення оптимального та дієвого механізму проведення моніторингу кредитних ризиків дозволяє вирішувати наступні завдання:

- перекладення частини витрат, пов'язаних з посиленням моніторингових заходів, на позичальника;
- отримання контролю над грошовими потоками підприємства, і при виявленні ознак проблемності спрямування їх на погашення позичкової заборгованості;
- мінімізація ризику недостатності забезпечення позики;
- активна участь в управлінні підприємством-позичальником;
- оперативний контроль за ходом виконання інвестиційного проекту.

Література

1. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка / Л. Г. Батракова. — М.: Логос, 1998. — 342 с.
2. Синки Д. Ф. Управление финансами в коммерческих банках / Д. Ф. Синки. — М.: Catallaxy, 1994. — 937 с.

3. Гиляровская Л. Т. Комплексный анализ финансово-экономических результатов деятельности банка и его филиалов / Л.Т. Гиляровская, С. Н. Паневина. — СПб.: Питер, 2003. — 240 с.

4. Морсман Э. Кредитный департамент банка: организация эффективной работы / Эдгар Морсман. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 255 с.

5. Crouhy M. A Comparative Analysis of Current Credit Risk Models / M. Crouhy, D. Galai, R. Mark // Journal of Banking & Finance. — Vol. 24. — № 1—2. — Pp. 59—117

6. The New Basel Capital Accord. [Электронный ресурс] / Basel Committee on Banking Supervision. — Режим доступа: <http://www.bis.org/publ/bcbsca03.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2012 р.

УДК 339.9

Є. А. Поліщук, канд. екон. наук,
доцент кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ БАНКІВ У ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУПАХ

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены этапы становления финансово-промышленных групп, дана характеристика деятельности банков в финансово-промышленных группах в зависимости от их роли.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: финансово-промышленные группы, коммерческий банк.

ABSTRACT. The stages of formation of financial-industrial groups, the characteristic of the banks in the financial-industrial groups are considered, depending on their role.

KEY WORDS: the financial-industrial groups, the bank.

АНОТАЦІЯ. Розглянуто етапи становлення фінансово-промислових груп, охарактеризовано діяльність банків у фінансово-промислових групах в залежності від їх ролі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансово-промислові групи, комерційний банк.

Фінансово-промислові угруповання або фінансово-промислові групи (далі ФІПГ) виступають важливими учасниками інвести-